

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МОЛОДІ ЗАКАРПАТТЯ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ)

В статті досліджено соціальний потенціал молоді Закарпаття, що проявляється через можливість і здатність різних груп молоді виконувати всю сукупність соціально-професійних ролей і функцій в даному суспільстві; дотримуватися в своїй поведінці соціально схвалюваних норм; активно і творчо ставитися до себе і до навколишнього соціальному середовищі. З позицій системно-діяльнісного підходу соціальний потенціал молоді включає в себе наступні складові: формування, розвиток і раціональне використання (реалізацію). Формування соціального потенціалу молоді здійснюється в процесі засвоєння молодими людьми тих функцій і ролей, які прийняті в даному соціальному середовищі, на який визначальний вплив здійснює близькість кордону з чотирма країнами Європейського Союзу.

Ключові слова: молодь, соціальний потенціал, цінності, очікування, еміграція, пограниччя

The article deals with surveys of the social potential of the youth of Transcarpathia that manifests itself through the ability and capacity of various groups of young people to perform the whole socio-professional roles and functions in a given society; to adhere to the socially approved norms in their behavior; to initiate transformation in the society. According to the system-activity approach the social potential of youth includes the following components: formation, development and rational use (realisation). The formation of the social potential of the youth is carried out in the process of assimilating by young people the functions and roles adopted in this social environment. This social environment is transformed under the influence of the proximity to the borders of four countries of the European Union. According to the results of the sociological investigation, it has been found that the main characteristic of values, socio-political orientations, expectations and needs of modern Transcarpathian youth is their diversity, which corresponds to the dominant tendencies in other European countries. However, the following features of the Transcarpathian youth are clearly viewed: a pragmatic lifestyle with the importance of spiritual development, a certain level of youth radicalism with a tolerant attitude to others. The study of this topic is related to the regular investigations of the expectations and needs of the youth of Transcarpathia in conditions of decentralization. Tracking the dynamics of the expectations and needs of the youth of Transcarpathia will make the youth policy in the region more flexible and effective and prevent high level of emigration.

Key words: youth, social potential, values, expectations, emigration, frontier

Молодіжний потенціал – можливість і здатність різних груп молоді виконувати всю сукупність соціально-професійних ролей і функцій в даному суспільстві; дотримуватися в своїй поведінці соціально схвалюваних норм; активно і творчо ставитися до себе і до навколишнього соціального середовища. З позицій системно-діяльнісного підходу соціальний потенціал молоді включає в себе наступні складові: формування, розвиток і раціональне використання (реалізацію). Формування соціального потенціалу молоді здійснюється в процесі засвоєння молодими людьми тих функцій і ролей, які прийняті в даному соціальному середовищі. Це середовище (батьки, однолітки, школа та інші агенти соціалізації) повинне створити оптимальні умови для розкриття і розвитку всіх елементів молодіжного потенціалу, щоб домогтися найбільшої ефективності його формування.

Слід зазначити, що формування соціального потенціалу сучасної молоді відбувається в умовах радикальних соціально-економічних змін, що виражаються в різкому зниженні рівня життя основної маси населення і, як наслідок, катастрофічне погіршення здоров'я молодого покоління, зниженні доступності освіти, широкого поширення різних форм девіантної поведінки дітей і підлітків (бродяжництва, наркоманії, проституції, злочинства, насильства і розбою і т. п.). Перелічені та багато інших негативних соціальних явищ не тільки викликають глибокі деформації в життєдіяльності молоді, а й, певною мірою, самі породжують їх [1]. У даній ситуації формування соціального потенціалу молоді має стати одним з найважливіших напрямків державної молодіжної політики, що потребують розробки нових основоположних принципів виховання і самовиховання молодих індивідів, заснованих на історичних, географічних, господарських, культурних особливостях розвитку нашої держави, включеного в світові економічні, соціальні та культурні зв'язки і відносини.

Метою статті є з'ясування рівня сформованості соціального потенціалу молоді пограничної Закарпатської області.

Формування, розвиток і реалізація соціального потенціалу молодого покоління здійснюються під впливом трьох взаємозалежних факторів.

Різновекторні аспекти в дослідженні соціального потенціалу висвітлювали такі українські соціологи, як С. Бабенко, О. Демків, Н. Коленда, М. Лесечко, О. Пелін, Н. Тютюнник, С. Устич, Л. Хижняк, А. Чемерис та ін.

Розробка підходів до нарощення соціального потенціалу першочергово вимагає детальнішого вивчення цього поняття, з'ясування його сутнісних характеристик.

Так Т. Бабан, узагальнюючи думки різних авторів стосовно визначення терміна «потенціал», зазначає, що він являє собою реальні або приховані сукупні можливості, ресурси, запаси або джерела, що використовуються чи можуть бути використані (мобілізовані) для досягнення мети, розв'язання конкретної задачі, виконання цілеспрямованої роботи в певній сфері. З одного боку потенціал – це наявні можливості та ресурси, що є в розпорядженні та використовуються або можуть бути використані для досягнення визначеної мети. З другого – це невикористані можливості підвищення ефективності виробництва чи діяльності. Тобто потенціал характеризується двома рівнями: досягнутим, або наявним, та перспективним [2].

Близьким за змістом до попереднього є визначення Н. Коленди, яка під соціальним потенціалом розуміє наявні та приховані можливості визначеного соціального актора (індивіда, сім'ї, виробничого колективу, територіальної громади, суспільства), що формуються у процесі взаємної діяльності окремих людей чи їхніх об'єднань та є результатом соціальних взаємовідносин, що за певних умов відображають ставлення акторів один до одного, до свого місця в соціумі, до фактів та явищ повсякденного життя, реалізуються за конкретних умов, а також потенцій (задатків) діяти у певних галузях з метою досягнення прийняттого результату [4].

Ґрунтуючись на положеннях української дослідниці І. Мурашко, виокремимо сутнісні складові соціального потенціалу особистості: гносеологічний компонент (система знань, умінь, навичок, компетенцій, уявлень, світогляду, когнітивних здібностей), аксіологічний (система цілей, цінностей, орієнтацій, установок, духовні потреби, моральність), креативний (творчі задатки, пошук нового, оригінальна та нестандартна діяльність),

комунікативний (навички спілкування, розуміння і взаєморозуміння, комунікативні вміння), естетичний (система художніх потреб, засобів для їхнього задоволення), професійний (професійні очікування, система професійних знань та компетенцій, рівень професійної мотивації) [5].

В нашому дослідженні ми виокремили конкретні індикатори соціального потенціалу особистості. За їхньою допомогою можна виміряти кількісні та якісні характеристики цього потенціалу.

Знання. Вони закріплюють результати пізнавальної діяльності індивіда. Знання проявляються у вигляді засвоєних понять, законів принципів.

Компетенції. Компетенція позначає деяку зону відповідальності, набір обов'язків, сукупність функцій, що покладені на соціального суб'єкта в системі його соціальної діяльності (соціальна компетенція) або розподілу праці в рамках соціуму (професійна компетенція). На відміну від компетентності, компетенція позначає приховані психологічні утворення.

Цінності. Під цінністю розуміють значуще для індивіда або групи явище (предмет) духовної (матеріальної) культури, яке сприймається суб'єктом оцінки як благо, норма, користь, вигода, ідеал.

Очікування. Під очікуванням розуміють суб'єктивні орієнтації індивідів (сукупність установок стереотипів поведінки, оцінок, переконань, намірів) щодо майбутнього перебігу подій, що забезпечують пізнавальну, емоційну і поведінкову готовність індивідів до цих подій.

Перераховані індикатори соціального потенціалу особистості є тими «цеглинками», які формують соціальний потенціал спільноти. Ці індикатори найчастіше перебувають у пасивному стані (особливо це стосується компетенцій, очікувань), мають латентну форму прояву. В активну форму вони переходять в умовах соціальної діяльності індивіда. Через знання, компетенції, цінності, очікування індивід реалізує свої потреби.

Потреби. Даним терміном позначають форму прояву психіки, яка сигналізує про наявність нужди, відсутність чогось для організму людини. На індивідуальному рівні потреби особистості репрезентовані емоційно

забарвленими бажаннями, прагненнями, потягами, а їхня реалізація особистістю відбувається за допомогою оціночних емоцій.

Таким чином, соціальний потенціал спільнот є комбінацією знань, компетенцій, цінностей, очікувань, потреб, що володіє додатковими перевагами за рахунок ефекту синергізму. У зв'язку з цим нарощування соціального потенціалу лежить не в площині простого збільшення його інтенсифікації, а в глибокому структурно-компонентному взаємодоповненні, можливості більш повного використання кожного з компонентів для підвищення ефективності соціального управління.

Більш доступною стратегією є вивчення соціального потенціалу молодих людей на рівні окремих регіонів, зокрема на прикладі пограничної Закарпатської області.

Закарпатська область є найзахіднішим регіоном України і межує одночасно з чотирма країнами. В цій області яскраво спрацьовують процеси пограниччя. Населення Закарпатської області складає близько 2,5% в загальній чисельності населення країни. Молоді люди виступають найбільш дієвим прошарком будь-якого суспільства, носієм новаторських підходів до державного управління. Турбота держави про молодь має базуватись на принципах відкритості, рівності, демократичності, солідарності, співпраці. Драматичні події, що спостерігаються в українському суспільстві протягом останнього часу, безумовно, впливають на всі його сегменти. Молодь, як найбільш активна соціально-демографічна група, водночас є і рушійною силою змін, і тим об'єктом, який найбільше відчуває на собі наслідки соціально-політичних процесів. Зрештою саме від молодих людей та їх ціннісних орієнтацій, очікувань, потреб залежить майбутнє цього суспільства.

З метою вивчення очікувань та потреб молоді Закарпаття кафедра соціології та соціальної роботи УжНУ провела дослідження методом анкетування. Опитування проводилось на основі квотної вибірки за наступними параметрами: вік (вікові групи 15-19 років, 20-24 років, 25-29 років, 30-34 років), стать (чоловіки та жінки), населений пункт (місто та село). Загальний обсяг вибіркової сукупності склав 400 осіб. Помилка репрезентативності вибірки не перевищує

3% з урахуванням дизайн-ефекту. Дослідження тривало з 10 червня по 1 липня 2017 року. Опитування використовувало методику Ш.Шварца, яка передбачає випадковий відбір респондентів і полягає в тому, що п'ятдесят сім цінностей (ціннісні індекси першого порядку) за типом мотиваційної мети відносно основних потреб людського існування узагальнюються в десяти ціннісних орієнтаціях (Schwartz Value Survey, SVS) – ціннісні індекси другого порядку.

Так, на перше місце молодь Закарпаття ставить гедонізм (бажання насолоджуватись життям). Цей феномен можна пояснити тим, що учасниками Революції Гідності були активні люди, лідери громадської думки, ініціатори перетворень. В той же час за результатами нашого дослідження актуальною потребою закарпатської молоді є діяльність з отримання позитивних вражень від життя. Учасники Революції Гідності та молодь Закарпаття цінують доброту, намагаються ставитись до інших доброзичливо.

Молоді притаманно бути новаторами та відкидати консервативні цінності. Це проявилось в результатах нашого дослідження ціннісні пріоритети конформності та традиційності отримали найменше прихильників серед молоді краю (див. рис. 1.1.).

Рисунок 1.1 Співвідношення цінностей та очікувань молоді Закарпаття (2017 р., n=400)

За результатами дослідження молоді Закарпаття ми з'ясували деякі відмінності у пріоритеті очікувань та цінностей від тієї молоді, що відстоювала свої переконання під час Революції гідності. Результати дослідження, проведені ініціативною групою соціологів і соціальних працівників України 7-8 грудня 2013 року доводять, що найважливішими ціннісними пріоритетами для української молоді є Безпека, Доброзичливість, Універсалізм і Самостійність. Найменш важливими – Традиційність, Стимуляція та Конформізм. Більшість молоді дійсно хоче передусім покращити життя в країні, а не своє особисте, і задля цього згодна йти на незручності й втрати. Вражає той факт, що в протестувальників Євромайдану рівень конформізму був нижчим, а готовність ризикувати й важливість благополуччя кожного – вищим, ніж у громадян в Європі. Навряд чи вони вийшли б на площі своїх міст в іншому випадку. Хоча пріоритетними цінностями Європи XXI століття є повага прав людини, свобода, справедливість, демократія і верх закону.

Сучасна молодь досить органічно поєднує як матеріальні, так і духовні цінності, не протиставляючи їх. За результатами досліджень найголовнішою цінністю для молодих людей є щаслива сім'я. Важливими цінностями також є спокійне життя, відсутність хвилювань, неприємностей, наявність друзів, допомога іншим людям. Їх дотримується переважна більшість опитаних респондентів.

Таблиця 1.1. Як Ви оцінюєте власний матеріальний стан? (2017 р., n=400)

	Відсоток, %
Грошей не вистачає навіть на найнеобхідніші продукти харчування	3,0
Усі гроші витрачаються на продукти і покупку необхідних недорогих речей	17,6
В основному грошей вистачає, але придбання дорогих товарів тривалого користування потребує накопичення	60,2
Вважаю себе забезпеченою людиною, але на придбання квартири, машини потрібно накопичити	12,2
Будь-які необхідні витрати можу дозволити собі у будь-який час	3,0
Важко сказати	4,0
Всього	100,0

Серед матеріальних цінностей особливо виділяються гроші, нерухомість та автомобілі. Проте, слід зауважити, що в сучасних умовах важко молодим людям

придбати нерухомість або інші вартісні речі. Наступна таблиця демонструє оцінку соціально-економічної ситуації в країні. Загальний рівень цієї оцінки є вкрай негативний, що позначається на очікуваннях молоді.

Таблиця 1.2. Як Ви оцінюєте сучасну соціально-економічну ситуацію в країні? (2017 р., n=400)

	Відсоток,%
В цілому добре	4,0
В цілому погано	54,3
Дуже погано	26,4
Важко сказати	15,3
Всього	100,0

Серед духовних цінностей домінує спілкування, мир та спокій. Відзначаємо також, що спостерігається зменшення впливу релігії на соціальне життя молоді. Особисту ціль – жити за релігійними заповідями, обирають не більше половини респондентів. Для частини молодих людей важливо відкривати щось нове, читати і подорожувати. Захоплення молоді відображають їх ціннісні орієнтації та є доволі різноманітними, а саме від захоплення автомобілями до плетіння бісером. Водночас, за результатами досліджень, спілкування в соціальних мережах, заняття спортом, музика та спілкування є найбільш поширеними способами проведення вільного часу. Серед часто згадуваних хобі звучали також перегляд кінофільмів, сучасне мистецтво, подорожі, історія та читання. Аутсайдерами серед вподобань для молоді виявились відвідування театрів, музеїв, концертів. Важливим аспектом життя молоді є стеження за власним станом здоров'я. Наступна таблиця демонструє власну оцінку стану здоров'я молодих людей Закарпаття (див. табл. 1.3.)

Таблиця 1.3. Як Ви оцінюєте стан свого здоров'я? (2017 р., n=400)

	Відсоток
Здоровий (-а), практично не буває навіть нетривалих захворювань	33,1
Практично здоровий (-а), але іноді бувають застуди чи інші недовготривалі захворювання	50,2
Мав (-ла) серйозні захворювання, але вилікувався (-лася)	7,4
Маю хронічне(-ні) захворювання, але це не дуже впливає на моє життя	6,0

Призначено групу інвалідності	3,3
Всього	100,0

Досягнення життєвого успіху є надзвичайно важливим для абсолютної більшості молодих людей. Проте, лише половина респондентів вважає, що для досягнення життєвого успіху важливим є професіоналізм та сумлінність, а чесність і порядність превалює лише у чверті всіх респондентів. В той же час, наприклад, третина молодих людей вважає, що для цієї мети можна не гребувати будь-якими засобами, а кожен десятий опитаний покладається на везіння чи на вдалий шлюб. За результатами дослідження з'ясовано, що частина молоді не вирішивши сімейних проблем вдається до розлучення (6,1% респондентів є розлученими).

Молоді люди одностайно відзначають послаблення ролі сім'ї як в житті окремої людини, так і цілого суспільства, і вважають цей процес об'єктивним. Значна частина респондентів взагалі ще не замислювалася над можливістю створення родини. Молоді люди досить прагматично ставляться до сімейного життя і вибору партнера. На думку молоді, сім'я не повинна ставати перешкодою для особистої самореалізації та самовдосконалення. Сім'ю необхідно створювати лише тоді, коли людині вдалося самоствердитися, досягнути чогось у житті, тобто у більш дорослому віці. Під самореалізацією молоді люди розуміють, в першу чергу, накопичення певних матеріальних благ (гроші, нерухоме майно, автомобіль), досягнення відповідних соціальних статусів та кар'єрного зростання. Частина учасників дослідження сама назвала цей підхід «егоїстичним» і не вбачає в цьому нічого поганого. Молоді люди розглядають сім'ю скоріше в контексті можливостей для задоволення власних потреб, а не інших людей чи суспільства в цілому.

Респонденти підкреслили значення матеріального фактору і у виборі шлюбного партнера. «Партнер повинен бути забезпеченим». Він/вона, як і діти, не повинні бути тягарем, який заважає розвиватися. Саме тому, молодь доволі спокійно ставиться до розлучень. Водночас, любов також розглядається як важливий фактор шлюбного вибору.

Поряд з традиційними для Закарпаття патріархальними поглядами на розподіл ролей у сім'ї, значна частина молодих людей висловлюється за стирання меж між традиційним рольовим поділом. Для більшості молодих людей «нормальна» сім'я це та, де обоє батьків працюють, де «хороші», «люблячі» мама чи тато одночасно є успішними в житті та на роботі.

Аналіз відповідей респондентів показав, що в країні склалася напружена ситуація щодо стабільності та забезпеченості. Абсолютна більшість опитаних висловила своє позитивне ставлення до виїзду за кордон. Більша частина опитаних людей прагне виїхати за кордон (64%), лише 19% хотіли б залишитися на рідних теренах Батьківщини та 17% респондентів вагалися по даному питанню. 35% молоді вважають, що збільшення емігрантів в найближчий час пов'язане з нестабільністю в країні, відсутністю перспектив та не врегульованою політикою. Частка тих, хто вважає, що збільшення емігрантів пов'язане з низьким рівнем життя, бідністю, безробіттям та інфляцією, становить 32%. Проте, 23% молоді, вважають, що за кордоном життя краще і є більше можливосте для самореалізації. Частка тих, хто вважає, що з'явилося більше можливостей виїхати, побачити нове життя, становить 9%.

В більшості, опитані хочуть вчитися в країнах де рівень життя набагато вищий ніж в Україні. В основному це Західні країни, де більш якісна освіта, політична і економічна стабільність, де не ведуться військові дії і люди там мають хоч якусь впевненість в завтрашньому дні. За даними опитування, мотивами для молоді виїхати вчитися в іншу країну є вищий рівень життя і більш якісна освіта ніж в Україні, легша самореалізація. Також навчаючись за кордоном людина удосконалює знання іноземної мови, розширює свій світогляд і пізнає культури інших країн [3].

За результатами соціологічного дослідження з'ясовано, що основною характеристикою ціннісних та соціально-політичних орієнтацій, очікувань та потреб сучасної закарпатської молоді є їх різноманітність, що відповідає домінуючим тенденціям в інших країнах Європи. Проте чітко проглядаються і спільні риси, а саме поєднання суперечливих, на перший погляд, позицій:

прагматичного погляду на життя з важливістю духовного розвитку, певного молодіжного радикалізму з толерантним ставленням до інших тощо.

Подальша розробка даної теми пов'язана із регулярним вивченням очікувань та потреб молоді Закарпаття в умовах децентралізації, відстеженням їх динаміки, що дозволить зробити молодіжну політику в регіоні більш гнучкою та ефективною.

Ефективність державної молодіжної політики вимірюється дієвістю механізмів розв'язання проблем різних категорій та окремих представників молоді, обсягом та якістю соціальних послуг, які отримують молоді громадяни від владних структур. Безпосередній контакт переважної більшості молодих людей регіону з державними інституціями відбувається саме на рівні Закарпатської області. Ця обставина вимагає при дослідженні державної молодіжної політики в Україні особливу увагу приділяти діяльності органів виконавчої влади, відповідальних за реалізацію заходів щодо соціального становлення та розвитку молоді в Закарпатській області.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1.Афанасьєв Д.М. Теоретико-методологічні засади визначення поняття "соціальний потенціал" // Науковий вісник УжНУ. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – № 31, – 2014. – С.10-12
- 2.Бабан Т. Застосування категорії «потенціал» у сучасних економічних дослідженнях // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. Вип. 127. – Харків: ХНТУСГ. – 2012. – с.53-59
- 3.Варга Н. Міграція молоді Закарпаття в контексті теорій глобалізації // Молодіжна політика: проблеми та перспективи: збірник наукових праць / Ред. С.Щудло, П.Длугош. – Дрогобич – Жешув : «Трек ЛТД», 2015. – Вип. 6 . – С.51-57
- 4.Куценко О. Деятельностная перспектива в понимании общества: попытка деятельностно-структурного синтеза // Социология: теория, методы, маркетинг, 2001, 1. – С.27-41

5.Пелецишин А. М. Оптимізація форумів та інших форм спільнот користувачів WWW / А. М. Пелецишин. Інформаційні системи та мережі // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. – 2004. – № 519. – С.275–284.

REFERENCES:

1. Afanas'yev D.M. Teoretyko-metodolohichni zasady vyznachennya ponyattya "sotsial'nyy potentsial" // Naukovyy visnyk UzhNU. Seriya: Pedahohika. Sotsial'na robota. – № 31, – 2014. – S.10-12
2. Baban T. Zastosuvannya katehoriyi «potentsial» u suchasnykh ekonomichnykh doslidzhennyakh // Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva: Ekonomichni nauky. Vyp. 127. – Kharkiv: KhNTUS·H. – 2012. – s.53-59
- 3.Varha N. Mihnratsiya molodi Zakarpattya v konteksti teorii hlobalizatsiyi // Molodizhna polityka: problemy ta perspektyvy: zbirnyk naukovykh prats' / Red. S.Shchudlo, P.Dluhosh. – Drohobych – Zheshuv : «Trek LTD», 2015. – Vyp. 6 . S.51-57
4. Kutsenko O. Deyatel'nostnaya perspektyva v ponymanyy obshchestva: popytka deyatel'nostno-strukturnoho synteza // Sotsyolohyya: teoryya, metody, marketynh, 2001, 1. – S.27-41
5. Peleshchyshyn A. M. Optymizatsiya forumiv ta inshykh form spil'not korystuvachiv WWW / A. M. Peleshchyshyn. Informatsiyni systemy ta merezhi // Visnyk Natsional'noho universytetu “L'vivs'ka politekhnika”. – 2004. – № 519. – S.275–284.